

УДК 343.624

Ю. А. Кричункандидат юридичних наук, доцент
ПВНЗ "Кіровоградський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету"**І. І. Арделян**

Класичний приватний університет

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

У статті розглянуто кримінальне законодавство деяких зарубіжних держав у сфері кримінально-правової заборони залишення в небезпеці, здійснено порівняльний аналіз із нормою, яка встановлює кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці за Кримінальним кодексом України.

Ключові слова: залишення в небезпеці, зарубіжні держави, порівняльно-правовий аналіз, небезпечний для життя стан.

I. Вступ

На сучасному етапі розвитку України як соціальної та правової держави особливої уваги потребує забезпечення життєво важливих потреб та інтересів осіб, які належать до категорії безпорадних (малолітніх дітей, осіб похилого віку, інвалідів тощо). Для реалізації цього завдання необхідна активна участь усіх членів суспільства. У зв'язку з цим варто згадати факт, що принцип взаємодопомоги, який є основою існування людства, був закріплений у правилах людського співіснування як обов'язкова норма поведінки вже від моменту появи найперших суспільних утворень.

На сьогодні це завдання реалізується через систему відносин, у яких як на державу, так і на громадян покладають певні обов'язки щодо надання допомоги людям, які опинилися в небезпечному для життя стані й не можуть самостійно вжити заходів до самозбереження. За невиконання цих обов'язків встановлено відповідальність, зокрема кримінально-правову.

Кримінальний кодекс України в ст. 135 встановлює відповідальність за завідоме залишення в небезпеці особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані й позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, був зобов'язаний піклуватися про цю особу й мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан [1, с. 149]. Ця норма має на меті захистити життя та здоров'я особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані, ознаками якого є безпорад-

ний стан (старість, хвороба, малолітство тощо), наявність небезпеки для життя (дія небезпечних факторів зовнішнього середовища: стихійне лихо, пожежі тощо або ж унаслідок перебігу хвороби потерпілого чи розвитку хворобливого стану).

Різні аспекти кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці досліджували такі українські вчені, як: В. В. Бабаніна, І. І. Горелик, О. С. Горелик, Т. В. Кірпіченко, В. Б. Малінін, В. А. Мисливий, П. І. Орлов, О. Л. Тимчук, Є. В. Топильський, М. І. Хавронюк, Н. М. Ярмиш. Їхні наукові розвідки мають особливу наукову цінність для розвитку тих чи тих положень аналізованої проблеми, однак наразі нез'ясованими лишаються деякі питання щодо тлумачення змісту окремих ознак зазначеного злочину. З метою їх розв'язання вважаємо за доцільне вивчити зарубіжний досвід щодо застосування норми, що встановлює кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці.

II. Постановка завдання

Метою статті є висвітлення кримінально-правових норм, спрямованих на захист особи від залишення в небезпеці, які містять кримінальні закони деяких зарубіжних держав, та порівняння їх з аналогічною нормою Кримінального кодексу України (ст. 135).

Для реалізації поставленої мети потрібно, на нашу думку, вивчити зарубіжне законодавство щодо залишення в небезпеці (на прикладі таких країн, як Австрія, Данія, Нідерланди, ФРН, Франція), виокремити позитивні ознаки й порівняти зі ст. 135 "Залишення в небезпеці" Кримінального кодексу України.

III. Результати

Життя та здоров'я особи визнаються найвищими соціальними цінностями не лише в Україні, а й за її межами. Досліджуючи

проблему кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці в Україні, вважаємо за необхідне охарактеризувати інститут залишення в небезпеці за законодавством зарубіжних держав.

Особлива частина КК Австрії в першому розділі "Злочини проти життя та здоров'я" так само, як КК України встановлює відповідальність за залишення в небезпеці. Водночас залишення в небезпеці розподіляють на два види: просте залишення в небезпеці й залишення в небезпеці потерпілого. Окрім цього, частина перша § 82 встановлює кримінальну відповідальність особи, яка створює загрозу для життя іншій особі тим, що ставить її в безпорадний стан і залишає її в такому стані. За таке суспільно небезпечне діяння встановлено кримінальне покарання у виді позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років [2, с. 44].

Таке покарання передбачає і ч. 2 § 82 щодо особи, яка створює загрозу для життя іншої людини, що перебуває під її наглядом або про яку вона зобов'язана піклуватися, шляхом залишення її в небезпеці. Частина третя цього параграфу передбачає кваліфікуючу ознаку – смерть потерпілого, а покарання – у виді позбавлення волі на строк від одного до десяти років [2, с. 44].

Слід зауважити, що КК Австрії в першому розділі "Злочини проти життя та здоров'я" містить також § 94, що встановлює кримінальну відповідальність особи за залишення в небезпеці іншої особи, якій вона сама спричинила тілесні ушкодження, зокрема з необережності, не надаючи їй при цьому необхідної допомоги. За таке діяння передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від одного року або грошового штрафу в розмірі 360 денних ставок. Але якщо внаслідок залишення в небезпеці потерпілому було завдано тяжких тілесних ушкоджень, то покарання збільшується до трьох років позбавлення волі.

Згідно із ч. 3 § 94, особа вважається невинною, якщо вона не мала можливості надати допомогу потерпілому. Особа не в змозі надати допомогу частково також тоді, коли її допомога пов'язана з небезпекою для життя або існує загроза спричинення тяжких тілесних ушкоджень, шкоди здоров'ю або порушення інших важливих інтересів суб'єкта злочину [2, с. 89].

Об'єктом злочину за ст. 135 КК України та § 82, § 94 КК Австрії є життя та здоров'я особи. Потерпілим у злочинах, передбачених ч. 1, ч. 3 § 82 та § 94 КК Австрії, є особа, яка перебуває в небезпечному для життя та здоров'я стані. Потерпілою особою від суспільно небезпечного діяння, згідно із ч. 2 § 82 КК Австрії, є особа, яка перебуває під наглядом або про яку повинен піклуватися суб'єкт злочину. Утім, зауважимо, що чіткий

перелік таких осіб Кримінальний кодекс не подає.

Юридична конструкція об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 135 КК України, виражається в бездіяльності. У свою чергу, об'єктивна сторона складів злочинів, згідно із § 82 і § 94 КК Австрії, характеризується діянням у виді як злочинної дії, так і злочинної бездіяльності, наслідками та причинним зв'язком.

Суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 135 КК України та § 82, § 94 КК Австрії, характеризується змішаною формою вини: діяння вчиняється навмисно, щодо наслідків можлива необережна форма вини.

Суб'єктом злочину, згідно зі ст. 135 КК України, є особа, яка досягла 16-річного віку й зобов'язана піклуватися про особу, що перебуває в небезпечному стані, або особа, яка своїми діями поставила потерпілого в небезпечний для життя стан. Якщо проаналізувати § 82, § 94 КК Австрії, то суб'єктом злочину є особа, яка створює загрозу для життя іншої людини шляхом поставлення її в небезпечний для життя та здоров'я стан (ч. 1 § 82 КК Австрії), а також особа, на яку покладено обов'язок піклуватися про потерпілого від злочину, або якщо він перебуває під її наглядом (ч. 1 § 82 КК Австрії).

Кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці встановлює також Кримінальний кодекс Данії. Так, у розділі 25 "Насильницькі злочини проти особи" у § 250 зазначено, що будь-яка особа, яка ставить іншу особу, про яку повинна піклуватися, у безпорадний стан або залишає в такому стані, підлягає ув'язненню, строк якого в результаті обставин, що обтяжують покарання, тобто в результаті смерті потерпілого або завдання йому тяжких тілесних ушкоджень, може бути збільшено до восьми років [3, с. 188].

Згідно з § 250 КК Данії, родовим та безпосереднім об'єктом злочину є життя та здоров'я особи. Потерпілою вважається особа, яка перебуває в безпорадному стані й про яку повинен піклуватися суб'єкт злочину, на відміну від потерпілої від злочину, передбаченого ст. 135 КК України, якою є особа, яка перебуває в безпорадному стані й не може вжити заходів до самозбереження через малоліття, старість або інші обставини.

Суспільно небезпечне діяння складу злочину, передбаченого § 250 КК Данії, на відміну від складу злочину, передбаченого ст. 135 КК України, може бути вчинене як у формі бездіяльності, так і у формі дії.

Суб'єктивна сторона так само характеризується змішаною формою вини. Суб'єктом злочину є особа, яка ставить іншу особу в безпорадний стан, а також яка залишає потерпілого в безпорадному стані, але при цьому зобов'язана була піклуватися про нього.

Санкція § 250 КК Данії передбачає покарання у виді ув'язнення, однак строк такого ув'язнення чітко не визначений. На відміну від кримінального законодавства України, вона не встановлює верхню та нижню межі за основний склад злочину [3, с. 188].

Згідно зі ст. 255 розділу 15 КК Нідерландів, підлягає відповідальності особа, яка навмисно ставить або утримує іншу особу в безпорадному стані, яку за законом або договором повинна утримувати, доглядати або піклуватися про неї [4, с. 367].

Стаття 256 КК Нідерландів визначає покарання за протиправні діяння особи, яка залишає дитину, що не досягла семи років.

Частина 1 ст. 257 КК Нідерландів фіксує значно суворіше покарання, якщо внаслідок будь-якого з діянь, передбачених ст. 255, 256 Кодексу, спричинено тяжкі тілесні ушкодження або смерть потерпілого [4, с. 367].

Зауважимо, що з об'єктивної сторони діяння, передбачене ст. 256, 258, 259 КК Нідерландів, виражається як у дії, так і в бездіяльності. Особа шляхом дії підкидає або залишає дитину, тоді як бездіяльність полягає в невиконанні особою обов'язків із надання допомоги потерпілому.

Суб'єктивна сторона злочину, передбачена ст. 255–259 КК Нідерландів, характеризується виною у формі прямого умислу щодо діяння та необережністю щодо зазначених наслідків; суб'єкт, так само, як і у ст. 135 КК України, – спеціальний. Згідно зі ст. 257 КК Нідерландів, суб'єктом є особа, яка підкидає або залишає дитину у віці до семи років. Водночас у диспозиції статті законодавець чітко не зазначає, чи буде в такому випадку потерпіла дитина перебувати в небезпечному для життя стані.

Отже, КК Нідерландів містить декілька складів злочинів за залишення в небезпеці, причому за ступенем суспільної небезпеки виділяє основний склад (ст. 255), кваліфікований (ст. 256, 258), тобто з обставинами, що обтяжують покарання, особливо кваліфікований (ст. 257) та привілейований (ст. 259), тобто з обставинами, що пом'якшують покарання.

У результаті аналізу санкцій щодо кримінально-правової заборони залишення в небезпеці за КК Нідерландів можемо констатувати деяку специфіку в їх побудові порівняно зі ст. 135 КК України. Одним із видів покарань, передбачених ст. 255–257 КК Нідерландів, є ув'язнення, яке встановлюється відповідною кількістю років і місяців.

Розділ 16 “Злочинні діяння проти життя” у § 221 “Залишення в небезпеці” КК ФРН встановлює відповідальність особи за поставлення іншої особи в безпорадний стан або залишення в такому стані, коли потерпілий перебував під наглядом винної

особи, або вона іншим способом зобов'язана була надавати йому допомогу й тим самим поставила потерпілого під загрозу настання смерті або заподіяння шкоди здоров'ю. Таке суспільно небезпечне діяння карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до п'яти років.

Частина 2 цього параграфу передбачає відповідальність у виді позбавлення волі на строк від одного до десяти років у разі, коли винна особа вчиняє діяння щодо дитини або особи, яка була довірена їй для виховання або опікунства, або коли це діяння спричинило тяжкі наслідки для здоров'я [5, с. 132].

Об'єктом злочину, передбаченого § 221 КК ФРН, є життя та здоров'я особи. Хоча це злочинне діяння зафіксоване в розділі, родовим об'єктом якого є життя, але в диспозиціях зазначеного вище параграфа передбачено, що злочинні діяння посягають не лише на життя, а й на здоров'я.

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого § 221 КК ФРН, виражається в бездіяльності. По-перше, п. 1 ч. 1 зазначеного параграфа передбачає бездіяльність, спричинену попередніми діями особи, яка поставила тим самим потерпілого в небезпечний для життя стан. У п. 2 передбачена бездіяльність, яка полягає в невиконанні особою обов'язків із надання допомоги потерпілому, який перебуває в небезпечному для життя стані. Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що об'єктивна сторона цієї норми так само, як у випадку ст. 135 КК України, відображена в бездіяльності двох видів – бездіяльність, яка викликана попередніми діями особи, та бездіяльність-невтручання.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого § 221 КК ФРН, характеризується змішаною формою вини.

Суб'єкт злочину, передбачений § 221 КК ФРН, – спеціальний. Ним є особа, на яку покладено обов'язок піклуватися про потерпілого або надавати йому допомогу (ч. 1 § 221), а також один із батьків або особа, якій доручено виховання чи опіка над потерпілим (ч. 2 § 221).

Кваліфікуючими ознаками злочинного діяння, передбаченого § 221 КК ФРН, є вчинення злочину щодо власної дитини або особи, яку було довірено для виховання чи опіки суб'єкта злочину (п. 1 ч. 2); настання наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень (п. 2 ч. 2); спричинення смерті потерпілому (ч. 3).

Згідно із ч. 2 § 12 КК ФРН, діяння, передбачене ч. 1 § 221 КК ФРН, є проступком, оскільки його нижня межа становить менше одного року позбавлення волі. У випадку ч. 2 та ч. 3 § 221 КК ФРН визначено термін покарання від одного (від трьох) років, тобто ці діяння є злочинами.

Отже, КК ФРН містить норму (§ 221), яка за своїм змістом нагадує ст. 135 КК України. Однак слід зазначити ознаку, яка їх відрізняє: йдеться про розподіл, згідно із ч. 2 § 12 Кримінального Закону ФРН, усіх суспільно небезпечних діянь на злочини і проступки (враховуючи вищезазначене, передбачене ч. 1 § 221 КК ФРН діяння є проступком; діяння, визначене ч. 2 § 221 КК ФРН, належить до злочинів). Чинне кримінальне законодавство України визначає залишення в небезпеці як злочин (ст. 135 КК України).

КК Франції містить ст. 223-3, яка встановлює відповідальність за залишення без допомоги в будь-якому місці особи, яка не в змозі себе захистити через свій вік, психічний або фізичний стан. За цей злочин передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк п'ять років і штраф у розмірі 500 000 франків [6, с. 47]. Цей злочин сконструйовано як злочин з формальним складом.

Частина 1 ст. 223-4 встановлює покарання у виді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років за залишення в небезпеці, яке спричинило каліцтво або хронічну хворобу. У ч. 2 зафіксовано покарання у виді ув'язнення строком двадцять років, якщо залишення без допомоги призвело до смерті особи.

Порівнюючи норми про залишення в небезпеці за кримінальним законодавством України та Франції, можна констатувати, що ст. 223-3 КК Франції за своїм змістом охоплює два склади злочину відповідно до кримінального законодавства України – залишення в небезпеці (ст. 135 КК України) та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України). Це викликано тим, що кримінальне законодавство Франції не містить такої критерій розмежування залишення в небезпеці та ненадання допомоги, як спеціальний суб'єкт злочину.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 135 КК України, виражається в бездіяльності. Ця бездіяльність виявляється у двох видах: бездіяльність-невтручання, яка полягає в невиконанні особою обов'язків із надання допомоги потерпілому, який перебуває в небезпечному для життя стані, і бездіяльність, що була викликана попередніми діями особи, яка поставила тим самим потерпілого в небезпечний для життя стан. Аналізуючи диспозиції ст. 223-3, 223-4 КК Франції, можна зробити висновок, що в цих нормах наявний лише один вид бездіяльності – бездіяльність-невтручання. Для складу цих злочинів необхідно встановити, що в обох випадках потерпілий перебував у безпорадному стані. Причини такої безпорадності можуть бути різними.

У ст. 223-3 КК Франції зазначено вичерпний перелік станів, у яких може перебувати потерпілий від злочину. Зважаючи на це,

будь-який інший безпорадний стан потерпілого виключається. Диспозиції ч. 1, 2 ст. 223-4 КК Франції не фіксують перелік станів, у яких може перебувати потерпілий від злочину, і не вказують, хто може бути потерпілим від зазначеного злочинного діяння. Тобто можемо припустити, що законодавець хотів зробити диспозиції ч. 1, 2 ст. 223-4 КК Франції відсильними до диспозиції ст. 223-3 КК Франції, але законодавчо не закріпив це в змісті диспозиції ст. 223-4 КК Франції.

Згідно зі ст. 135 КК України суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16-річного віку й зобов'язана піклуватися про особу, що перебуває в небезпечному стані, або особа, яка своїми діями поставила потерпілого в небезпечний для життя стан, а відповідно до ст. 223-3, 223-4 КК Франції суб'єкт злочину – загальний.

Проаналізувавши ст. 223-3, 223-4 КК Франції, зазначимо, що в них прямо не вказано, у якій формі відображено вину – у формі умислу чи необережності. Згідно зі ч. 1 ст. 121-3 КК Франції, злочин або проступок відсутні в разі відсутності умислу на їх вчинення. Тобто до кримінальної відповідальності за такий вид протиправного діяння будуть притягуватися фізичні особи, що вчинили цей злочин з умислом щодо діяння. Але порівняно з диспозицією ч. 1 ст. 135 КК України в диспозиціях ст. 223-3, 223-4 КК Франції не зазначено, що суб'єкт злочину повинен був знати про настання шкідливих наслідків, тобто це діяння не вчиняється “завідомо”.

КК Швеції не має окремих норм, у яких передбачено відповідальність за залишення в небезпеці. Однак розділ третій “Про злочини проти життя і здоров'я” ч. 2 “Про злочини” містить ст. 9, яка встановлює відповідальність особи, яка внаслідок грубої недбалості поставила іншу особу в небезпеку заподіяння їй смерті або тяжкого тілесного ушкодження, або тяжкого захворювання [7, с. 40]. Отже, за законодавством Швеції особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності за поставлення в небезпеку, що в такому разі є аналогією до залишення в небезпеці потерпілого в результаті грубих дій винної особи, які передують залишенню.

IV. Висновки

Аналіз зарубіжного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової заборони залишення в небезпеці дав змогу зробити такі висновки:

1. Кримінальні кодекси проаналізованих зарубіжних країн так само, як і КК України, містять норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці (окрім КК Швеції). Однак слід відзначити, що структура цих норм, а також їх форму-

лювання суттєво відрізняються від структури та змісту аналогічної норми, яку містить чинне кримінальне законодавство України.

2. Кримінальний кодекс України встановлює відповідальність за залишення в небезпеці лише в одній нормі (ст. 135), на відміну від КК Данії, Австрії та Нідерландів, у яких кримінальна відповідальність за цей злочин регулюється подекуди розділами. Тобто вони містять значно ширший обсяг злочинних діянь порівняно з КК України.

3. Кримінальні кодекси окремих зарубіжних країн (Франції, ФРН) встановлюють значно суворіші покарання, ніж покарання, яке передбачає санкція ст. 135 КК України. Водночас кримінальні закони Австрії та Нідерландів містять більш м'які санкції за залишення в небезпеці порівняно з аналогічною нормою в КК України.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. –

3-тє вид., переробл. та доповн. – Харків : Одісей, 2007. – 1184 с.

2. Уголовный кодекс Австрии : пер. с нем. – Москва : Зеркало-М, 2001. – 144 с.

3. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. и предисл. С. С. Беляева. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.

4. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. и предисл. Б. В. Волженкина. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с.

5. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. и вступ. статья Д. А. Шестакова. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.

6. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.

7. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н. Ф. Кузнецова, С. С. Беляев. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2015.

Кричун Ю. А., Арделян И. И. Сравнительно-правовой анализ оставления в опасности по уголовному законодательству Украины и некоторых зарубежных государств

В статье рассматривается уголовное законодательство некоторых зарубежных государств в сфере уголовно-правового запрета оставления в опасности, осуществляется сравнительный анализ с нормой, которая предусматривает уголовную ответственность за оставление в опасности согласно Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: оставление в опасности, зарубежные государства, сравнительно-правовой анализ, опасное для жизни состояние.

Krychun Yu., Ardelyan I. Comparative Legal Analysis of Leaving in Danger Under the Criminal Law of Ukraine and Some Foreign States

Adhering to the principle of humanity that is now regarded as one of the fundamental principles of a developed society constructing, every country tends to pay the utmost attention to those citizens who don't have possibilities to take care of themselves because of various reasons.

By Article 135 Criminal Code of Ukraine realizes its protective functions and establishes criminal liability for "knowingly" leaving the person in danger if he/she is in a condition dangerous to life and unable to take measures for self-preservation through infancy, old age, illness or due to other helpless state if the one who left the person without assistance had to take care of him/her and the person was able to give aid, and if he puts the victim in a life-threatening condition.

Leaving in danger characterized by indifferent and callous attitude of the perpetrator to the following categories of persons as young children, elderly, disabled, etc., which have the smallest possibility of defense. The crime against them indicates the loss of the most important human values by citizens. So, the study of criminal liability for leaving in danger is an important and urgent problem today.

Today it is obvious that a lot of controversial issues about the interpretation of certain characteristics of corpus delicti should be decided. There is no single determination of object leaving in danger, and such concepts as "knowingly", "helpless state", "grave consequences" between scientists. At the same time these terms is recorded at the disposition of Article 135 under the Criminal Code of Ukraine. In this regard, qualification of leaving in danger causes some difficulties in practice.

This article examines the criminal laws of some foreign countries in the field of criminal law prohibit the leaving in danger. It is made a comparative analysis of the norm that establishes criminal penalties for leaving in danger under the Criminal Code of Ukraine.

Key words: leaving in danger, foreign states, comparative legal analysis, life-threatening condition.